

Amikor Bán Imre könnyezett

Lakner Lajos

irodalomtörténész, tudományos igazgatóhelyettes,
Déri Múzeum, Debrecen

Kiss Tamás költő őrizte meg számunkra a könnyező Bán Imre alakját, aki egy ház előtt állt, amit épp bontottak. „Egyszer Bán Imre professzor úrral találkoztam a bontásnál. Megszólítottam, arcába néztem: könnyek voltak a szemében, mint valami nagy temetésen.” Kölcsey házát siratta, ahol a költő a kollégiumi évei alatt lakott, s amit az ígéretek és a tiltakozások ellenére lebontottak. Nem a téglákat siratta, nem a gerendákat és nem az alapot vagy az ablakkereteket, hanem azt a „kis házat”, amit szekérre raktak, pontosabban a „ház lelkét, a gazda igazát”. A ház anyagában testet öltött emlékjelet, ami az egyszerű mindennapokban is Kölcseyre emlékeztethette volna az előtte elhaladót. Bán Imre azért könnyezett, mert tudta, hogy e jelek nélkül csak botorkálunk és tévelygünk itt, e földön, mert nincs, mi irányt adjon a lépéseinknek. Ahogy Kiss Tamás írta: „S most nem tudjuk, hol Észak, merre Dél, / hol kél a Nap és merre száll az Éj.” (Kiss Tamás: *Kölcsey háza*) A hely auráját tüntették el, ami a tér és az idő különleges szövedéke, amikor a közeliben valaminő messzeség, és az áramló jelenben az egyszeri, a megismételhetetlen jelenik meg.

Mindezek alapján nem nehéz belátni, hogy Bán Imre nem véletlenül volt huszonöt éven át, haláláig a Déri Múzeum Baráti Körének elnöke. Szerette a múzeumot. 1937-ben nézte meg először a kiállításait, idekerülve pedig nemcsak látogatója, hanem szorgalmas munkása is volt. Az újságokban közölt kiállítási megnyitó beszédeiből tudható, hogy tisztában volt vele: a történeti kiállítások olyan ablakok, amelyek láthatóvá teszik a láthatatlant, jelenlévővé a múltat. A művészeti kiállítások esetében pedig a látogatók személyes ügyévé kívánta tenni a műalkotásokat. Gyakorló középiskolai és egyetemi tanárként azzal is tisztában volt, hogy a nagyközönség számára szükség van szakavatott vezetőre, aki az ablakot kinyitja. Ezt bizonyítja az a sok tárlatvezetés, előadás, könyvbemutató, amit a Déri Múzeumban tartott. Úgy tűnik, tudatában volt annak, hogy a társadalom műveltségi állapotáért az értelmiség a felelős. S minden bizonnyal tudta azt is, hogy az alapító, Déri Frigyes oktató múzeumot szeretett volna létrehozni, mert központi szerepet szánt az ismeretterjesztésnek. Mindezen túl a múzeum, a múlt emlékei a „genius loci”-t jelentette a számára, a helyet, ahol meg lehet érteni, miért olyan Debrecen, amilyen. Talán árulkodó, hogy a Déri Múzeum Baráti Köre fennállása 50. évfordulójára megjelent kötetnek a címe, amelynek a munkálataiban maga is részt vett, *Árkádia* volt.

Az ismeretterjesztés társadalmi fontossága vezette el a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatban (TIT) történő aktív közreműködéshez, amelynek irodalmi szakosztályát hosszú ideig vezette. Annak ellenére, hogy látta: „az ismeretterjesztő munka nem élvezett igazán megbecsülést a tudományos élet berkeiben”. Még az 1986-os, *Számadásom Debrecennel* című írásában is szükségesnek érezte védekezni: „Merem remélni: reám nem mondható el, hogy a tudományos munka helyett végeztem”. A korabeli újságokat lapozva rendszeresen találkozunk ismeretterjesztő előadásaival. A TIT egyik munkatársa így emlékezett rá: „Nagyon jól működött az irodalmi szakosztály, Bán Imre professzor igen intenzíven dolgozott”. Az emlékező rávilágít arra is, hogy az 1956-os forradalom leverése után szinte újra kellett kezdeni mindent: nagyon nehéz volt „újjászervezni a munkát, ismét megszervezni az ismeretterjesztést. Az emberek sokáig befelé fordulókká váltak (...) Lassan sikerült csak a munkásság köréből hallgatóságot toborozni”. Bán Imre azonban vállalta e sziszifuszi munkát, mert tudta, az olvasáson alapuló műveltség teheti otthonná a helyet, ahol élünk, s alakulhat ki polgáraiban a lakóhely iránt érzett felelősség.

Mindezek után joggal mondhatjuk el, amikor Bán Imre könnyezett, nem a ház pusztulása miatt könnyezett csupán, hanem megérezte, hogy az alapokat szétverő csákányok hangja, a falak ledöntését kísérő dörej a jövőt jelzi előre, amikor majd a modernizálás és a fejlesztés szavak magyarázatra sem szoruló alapot jelentenek a romboláshoz. Hogyne könnyezett volna, hiszen tudta azt is, hogy az emlékjelek eltűnése a kultúra megmaradását veszélyezteti, hiszen az többek között éppen az emlékezés által őrződik meg és adatik tovább nemzedékről nemzedékre.

Valahogyan azt érezhette és gondolhatta, amit Morus Tamás *Utópiájából* vett párbeszéd fejez ki, s amit a *Morus és Erasmus* című tanulmányában idézett. Arról folyik a beszélgetés e részben, hogy mi az oka annak, hogy egyre többen lopnak. Az egyik beszélgető egy különleges, első hallásra érthetetlen okot említett: a juhokat. „Az ok a juhaitok! (...) – Ezek az állatok különben szelídek és igénytelen életűek szoktak lenni. Most pedig, mint mondják, olyan falánkok és féktelenek, hogy »megeszik az embert« (...) a nemes urak és jó néhány apátúr, szent férfiak nem elégszenek meg avval az évi jövedelemmel és terméssel, amit őseiknek jövedelmezett a birtok, semmit sem tartanak meg szántónak, mindent parlaggá tesznek legelő céljára, lerombolják a házakat, lerombolják a falvakat, csak a templomot hagyják meg (!) istállónak a juhok számára.”

Bán Imre könnyei tanúságtevők és figyelmeztetők.